

ਪੰਜਾਬੀ—104

XII (ਬਾਰਵੀਂ)

ਉੱਤਰ ਕੁੰਜੀ—ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪੱਤਰ

(ਮਾਰਚ-ਅਪ੍ਰੈਲ 2023)

ਭਾਸ਼ਾ

8+8+16=26

(1) ਅਡਵਾਂਸ ਪੜ੍ਹਨ-ਕੌਸ਼ਲ

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪੈਰੇ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਲਿਖੋ।

ਸਿਰਲੇਖ 1 ਅੰਕ

ਸੰਖੇਪ ਰਚਨਾ 7 ਅੰਕ

(ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸੋਚ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਮੁਤਾਬਕ ਲਿਖਣਗੇ।

ਜਾਂ

ਸਿਰਲੇਖ 1 ਅੰਕ

ਸੰਖੇਪ ਰਚਨਾ 7 ਅੰਕ

(ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸੋਚ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਮੁਤਾਬਕ ਲਿਖਣਗੇ।

(2) ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲਿਖਣ-ਕੌਸ਼ਲ

8

ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨ ਹੋ। ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਸਮੱਰਥਾ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ, ਕਿਸੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਸਵੈ-ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖੋ।

ਆਰੰਭਲਾ ਭਾਗ 3 ਅੰਕ

ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਭਾਗ 4 ਅੰਕ

ਅੰਤਲਾ ਭਾਗ 1 ਅੰਕ

(ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸੋਚ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਮੁਤਾਬਕ ਲਿਖਣਗੇ।

ਜਾਂ

ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੋਂ ਵੀ.ਪੀ.ਪੀ. ਰਾਹੀਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੰਗਵਾਉਣ ਲਈ ਪੱਤਰ ਲਿਖੋ।

ਆਰੰਭਲਾ ਭਾਗ 3 ਅੰਕ

ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਭਾਗ 4 ਅੰਕ

ਅੰਤਲਾ ਭਾਗ 1 ਅੰਕ

(ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸੋਚ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਮੁਤਾਬਕ ਲਿਖਣਗੇ।

ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ

ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ	3 ਅੰਕ
ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਗਿਆਨ	4 ਅੰਕ
ਸ਼ਬਦ ਚੋਣ	2 ਅੰਕ
ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ	1 ਅੰਕ

(ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸੋਚ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਮੁਤਾਬਕ ਲਿਖਣਗੇ।)

ਜਾਂ

ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ

ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ	3 ਅੰਕ
ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਗਿਆਨ	4 ਅੰਕ
ਸ਼ਬਦ ਚੋਣ	2 ਅੰਕ
ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ	1 ਅੰਕ

(ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸੋਚ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਮੁਤਾਬਕ ਲਿਖਣਗੇ।)

ਵਿਹਾਰਕ ਵਿਆਕਰਨ

(4) ਵਾਕ-ਵਟਾਂਦਰਾ

(1X4)4

- ਉਹ ਅਮੀਰ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੰਜੂਸ ਹੈ।
- ਉਸ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਪਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਸਿਆਣੇ ਬੱਚੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਅਤੇ ਘੰਟੀ ਵੱਜ ਗਈ।
- ਜਿਹੜੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਫਲਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

(5) ਅਖਾਣ/ਅਖਾਉਂਤਾਂ

(2X5)10

(i) ਸਤਨਾਮ ਨੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਡਰੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ। ਇਸ ਲਈ ਤਾਂ ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ, 'ਸੈ ਭਰੋਸਾ, ਵੱਡਾ ਤੋਸਾ।'

(ii) ਪਰਮ ਵੈਸ਼ੇ ਤਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੇ ਭੱਜਣ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕੱਲ੍ਹ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੈਰ ਕਰਨ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਬਾਅਦ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਕੋਹ ਨਾ ਚੱਲੀ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ'।

(iii) ਰਮੇਸ਼ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਛੁੱਟਣ 'ਤੇ ਉਹ ਘਰ ਵਿਹਲਾ ਬੈਠਿਆਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਝਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਲੱਭੇ ਅਤੇ ਵਿਹਲਾ ਘਰ ਨਾ ਬੈਠੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਆਣੇ

ਕਹਿ ਗਏ ਹਨ ਕਿ 'ਬਹਿ ਕੇ ਖਾਧਿਆਂ ਤਾਂ ਖੂਹ ਵੀ ਨਿਖੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ'।

(iv) ਸੜਨ-ਕੁੜਨ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਤੌੜੀ ਉਬਲੇਗੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੰਢੇ ਸਾੜੇਗੀ।'

(v) ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕਾਰਨ ਦੇ ਝਗੜਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ-ਬੈਠ ਕੇ ਮਸਲਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਣੀ ਕਿਉਂਕਿ, 'ਖਿੱਦੋ ਫਰੋਲਿਆਂ ਲੀਰਾਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ।'

(vi) ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਸੂਝਵਾਨ ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਗਲੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰਵਾ ਕੇ, ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਦਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੈਂਪ ਵੀ ਲਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ, 'ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਚੱਲਦਿਆਂ ਉਸਤਤ ਕਰੇ ਜਹਾਨ'।

ਸਾਹਿਤ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ)

40

ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ

12

(6) ਹੇਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ— $3+5=8$

‘ਸੁਹਣੀ ਨੇ ਅਸਮਾਨ.....ਟੁਕੜੀ ਜੱਗ ਤੋਂ ਨਯਾਰੀ।’

ਪ੍ਰਸੰਗ — ਇਹ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਲਾਜ਼ਮੀ ਪੰਜਾਬੀ-12’ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਟੁਕੜੀ ਜਗ ਤੋਂ ਨਯਾਰੀ’ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਕੁਦਰਤ ਦੇਵੀ’ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਰਗੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਰੀ ਮੁੱਠ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜਿਸ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਸੁੱਟੀ, ਓਹੀ ਥਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਬਣ ਗਈ।

ਵਿਆਖਿਆ — ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁੰਦਰ ਦੇਵੀ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਮੁੱਠੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਮੁੱਠ ਜਿਸ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਆ ਕੇ ਡਿੱਗੀ, ਉਹ ਧਰਤੀ ‘ਕਸ਼ਮੀਰ’ ਬਣ ਗਈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਨਿਆਰੀ ਟੁਕੜੀ ਹੈ।

ਜਾਂ

‘ਪਹਿਲੇ ਡੰਗ ਮਦਾਰੀਆਂ.....ਨੀਲੇ ਪੈ ਗਏ ਅੰਗ।’

ਪ੍ਰਸੰਗ — ਇਹ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਸਾਡੀ ਬਾਰੂਵੀਂ ਜਮਾਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ‘ਲਾਜ਼ਮੀ ਪੰਜਾਬੀ-12’ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ’ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਰੀ 1947 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਹੋਈ ਉਬਲ-ਪੁਬਲ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ — ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਡੰਗ ਉਸ ਨੇ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਡੰਗ ਕੀਲਣ ਵਾਲੇ ਮਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। ਭਾਵ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨਫ਼ਰਤ

ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਲਾਗ ਜਣੇ-ਖਣੇ ਨੂੰ ਲੱਗ ਗਈ ਭਾਵ ਬੇਕਸੂਰ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਗਾਂ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੰਗਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਡੰਗ ਨਾਲ ਨੀਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਭਾਵ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕਤਲੇਆਮ ਹੋਇਆ।

(7) ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਉੱਤਰ

(1X4)=4

- (i) (ੲ) ਬਿਨਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਕੰਮ
- (ii) (ਅ) ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ਼
- (iii) (ੳ) ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ
- (iv) (ਸ) ਨੁਰੇ ਦੀ

ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ

16

(8) ਕਹਾਣੀ 'ਸਾਂਝ' ਵਿੱਚ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦੋਹਰੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਦੋਂ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਦੀ ਕੰਧ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ 'ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ' ਅਤੇ 'ਲਾਲ ਚੀਰੇ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨ' ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਲਾਲ ਚੀਰੇ ਵਾਲਾ ਨੌਜਵਾਨ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਇਨਸਾਨ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਮਿਚਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਦੀ ਸੁੱਥਣ ਟਾਕੀਆਂ ਲੱਗੀ ਸੀ, ਕੁੜਤਾ ਐਨਾ ਮੈਲਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ, ਚੁੰਨੀ ਪਾਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਗੰਦਾ ਜਿਹਾ ਥੈਲਾ ਸੀ। ਬੁੱਢੀ ਔਰਤ ਨੇ ਸਹੇੜੇ ਪਿੰਡ ਜਾਣਾ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਬਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ। ਪ੍ਰੋ. ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਦੇ ਤਰਲੇ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੱਕ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਾਲ ਚੀਰੇ ਵਾਲਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਈ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸਹੇੜੇ ਛੱਡਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰੋ. ਦਾ ਮਨ ਅਚਾਨਕ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਈਕਲ ਸਵਾਰ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਬੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਲਾਲ ਚੀਰੇ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ-ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਅਣਕਹੀ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

6

ਜਾਂ

'ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ' ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ 'ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਰਿਕਸ਼ੇਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗਰੀਬਜ਼ਾ ਜਿਹਾ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੰਦਾ ਜਿਹਾ ਦਿਖਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ

ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਕੁੱਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੰਦੀ ਜਿਹੀ ਬੁਸ਼ਟ ਪਾਈ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗੀਆਂ ਟਾਕੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਵਾਲ ਉਲਝੇ ਅਤੇ ਮੈਲੇ ਸਨ। ਕਾਲੀਆਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਛਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਚਿੱਤਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ—

ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ — ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ।

ਹੱਕ ਲਈ ਅੜਨ ਵਾਲਾ — ਲੇਖਕ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵੱਲੋਂ ਤੈਅ ਕੀਤੇ ਦੋ ਰੁਪਏ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋ ਰੁਪਏ ਵਗਾਹ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਦੇ ਪੈਸੇ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੱਕ ਖੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ — ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਲੜਨ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਰੀਬ ਤੇ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(9) ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪੀ—

(1X4)=4

- (i) (ਸ) ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹੇਠਾਂ
- (ii) (ਅ) ਜੰਗਲਾਤ
- (iii) (ੲ) ਧਰੋਕ ਦੇ ਹੇਠਾਂ
- (iv) (ਅ) ਜ਼ਿੱਦੀ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ

(10) ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ 25 ਤੋਂ 30 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ—

(2X3)=6

(i) ਇੱਕ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਲਾਲ ਚੀਰੇ ਵਾਲਾ ਸਾਈਕਲ ਸਵਾਰ ਰੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਇਨਸਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

(ii) ਵੱਡੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੀਲੀ ਨੇ ਕਈ ਦਿਨ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ। ਜਦੋਂ ਗਵਾਲਾ ਦੁੱਧ ਚੋਣ ਲਈ ਉਸ ਅੱਗੇ ਮਸਾਲੇ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਰੱਖਦਾ, ਉਹ ਟੋਕਰੀ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਨਾ ਚੋਣ ਦਿੰਦੀ।

(iii) ਲੇਖਕ ਦੀ ਪਤਨੀ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਪੈਸੇ ਕਿਤੇ ਡਿੱਗ ਵੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਬੱਚੇ ਰੋਜ਼ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਪੈਸੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹ ਐਵੇਂ ਹੀ ਰੋੜ੍ਹ ਛੱਡਦੇ ਹਨ।

(iv) ਅਨੰਦ-ਕਾਰਜ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਨੇ ਜੀਤੋ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣਾ ਹੈ।

(11) ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ—

(1X4)=4

- (i) (ਅ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਨੁਹਾਰ
- (ii) (ੲ) ਸਾਹਾ
- (iii) (ੲ) ਹਾਕੀ
- (iv) (ੲ) ਭੰਗੜਾ

(12) ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ 70 ਤੋਂ 80 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ—

(4X2)=8

(i) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤਿੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੰਨ ਦੀਆਂ ਤਿੱਥਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਏਕਾਦਸ਼ੀ, ਮੱਸਿਆ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਤੇ ਸੰਗਰਾਂਦ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਤਿੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੋ ਤਿਉਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ—

(ੳ) ਚੇਤਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਜਾਂ ਨਵਾਂ ਸਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਕੱਤਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀਵਾਲੀ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲਛਮੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(ੲ) ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨ ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ii) ਮੁਢਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜ ਉਹਨਾਂ ਦੈਵੀ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾ ਲਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਜਨਮ ਤੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੌਤ ਦੇ ਸੋਗ ਤੋਂ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ, ਗ੍ਰਿਸ਼ਤ, ਬਾਨਪ੍ਰਸਥ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਨਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਬਣੀ।

(iii) ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਰਾਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਘਿਓ, ਖੰਡ, ਮੇਵੇ ਆਦਿ ਦਿੰਦੇ। ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਚੁੱਕਦੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਣ।

(iv) ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭੰਗੜੇ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਭੰਗੜੇ ਦਾ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੇਸ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭੰਗੜੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ, ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਭੰਗੜੇ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਾਚਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

(v) ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਈਸਵੀ ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਭੂਗੋਲਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

